

Iqlim o'zgarishi va ekologik moslashuv

Kuchkarova Dilbar Pirnafasovna

Urganch Davlat Universiteti Geografiya kafedrası o'qituvchisi

Xo'jayazova Dildora Shonazar qizi

Urganch Davlat Universiteti Geografiya yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Bu maqolada hozirda global bo'lib borayotgan iqlim o'zgarishi va ekologik moslashuv muammolariga doir masalalar yoritilgan. Shuningdek Respublikamiz hududida ham iqlim o'zgarishlari qayd etilgan.

Kalit so'zlar: iqlim o'zgarishi, ekologik moslashuv, global harorat, „Tabiat-inson-jamiyat“ tizimi, global iqlim evolutsiyasi, dengiz sathi, iqlim o'zgarishining tabiiy va antropen sabablari, Xalqaro iqlim nazorati.

Kirish

Yer yuzida aholi sonini tez ortib borishi, ilmiy - texnik taraqqiyotni jadallashuvi, insoniyatning biologik resurslarga bo'lgan ehtiyojini keskin ortib ketishi va boshqa bir qator ijtimoiy iqtisodiy omillar tabiat tizimining eng katta boyliklaridan biri bo'lgan o'simliklar va hayvonot dunyosiga salar antropogen ta'sirlarini haddan ziyod kuchayishiga sabab bo'lmoqda. Natijada hayvon va o'simliklarning turi, miqdori va ular yashaydigan, o'sadigan maydonlar qisqarib ketmoqda.

Hozirga kelib 30 mingdan ortiq turdagi o'simliklar butunlay yo'qolib ketgan, yana 25 ming turi esa yo'qolish arafasida. Respublikamizda esa mavjud o'simlik turlarining 10- 12 foizi himoyaga muhtojdir. Bu xavfli jarayonning oldini olish eng dollars ekologik muammolardan biridir [1]. Oxir oqibatda Markaziy Osiyodagi tabiiy muvozanat buzilib, hozir guvohi bo'lib turganimizdek, Orol muammosi, yer suv tan qisliqib, atrof muhitni ifloslashuvi kabi katta ekologik bo'ronlar vujud keladi.

Atrof muhitni ifloslanishdan saqlash, aholini ichimlik suvi, ekologik toza oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlash, biologik xilma xillikni asrash, iqlim o'zgarishlarining oldini olish, tabiiy boyliklardan oqilona foydalanish dolzarb muammolar hisoblanadi va ularni ijobiy hal qilish insoniyatning kelgusi taraqqiyotini belgilaydi. Oxirgi 150 yil davomida inson faoliyati natijasida atmosferadagi uglerod dioksidi (CO₂) ortgan. CO₂ zaharli emas, o'simliklar uchun ozuqa hisoblanadi. CO₂ qisqa to'lqinli quyosh nurlarini o'tkazadi, lekin yerdan qaytarilgan uzun to'lqinli issiqlik nurlanishini ushlab qoladi. Yoqilg'ining ko'plab ishlatilishi muammoni keskinlashtiradi.

Ba'zi tadqiqotchilarning ilmiy izlanishlarining natijalariga ko'ra, iqlim o'zgarishiga sabab bo'luvchi omillardan yana biri bu antropogen omildir. Bunga misol tariqasida inson ehtiyojlarini qondirish maqsadida foydalanuvchi barcha sanoat korxonalari hamda issiqlik elektr stansiyalarini misol qilishimiz mumkin.[2]

So'nggi yillarda yerdagi iqlim sezilarli darajada o'zgaradi: ba'zi mamlakatlar tabiiy issiqdan, boshqalari esa bu joylar uchun noodatiy bo'lgan juda qattiq qish qorli kunlardan aziyat chekishmoqda. Ekologlar global iqlim o'zgarishi, shu jumladan muzliklarining erishi va dengiz sathining ko'tarilishi natijasida o'rtacha yillik harorat ko'tarilgan[3].

Ma'lumotlarga ko'ra, 2015 yilning o'n oyi davomida sayyoramizning o'rtacha harorati 19 asrda qayd etilganidan $1,02^{\circ}\text{C}$ yuqori bo'lgan. Rossiyalik olimlarning ilmiy tadqiqotlarida aholidan chiqayotgan chiqindilardan ajratib olib undan elektr energiyasini manbai sifatida foydalanish yo'lga qo'yilsa atrof muhitdagi chiqindilar miqdori ancha kamayadi degan xulosani aytishgan. 2100 yilga kelib sayyoramizdagi harorat $3.7-4.8^{\circ}\text{C}$ ga ko'tarilishi bashorat qilinmoqda. Ma'lumki, iqlim o'zgarishi muammosi ilmiy tadqiqot yoki ta'lim mavzusidan kengroq doiraga chiqib, davlat va jamiyatning iqtisodiy, ekologik, ijtimoiy, siyosiy xavfsizligini belgilamoqda. Bunga Orol dengizi suv havzasida yuzaga kelgan suv muammosi hamda transshchegaraviy suv resurslaridan oqilona foydalanish masalalari yaqqol misol bo'ladi. Iqlimning bunday o'zgarishida Orol dengizining saqlanishi jumboqli masala bo'lib qoladi. Iliqlik va mo'tadillik kimyoviy, fizikaviy va biologik jarayonlarning jadallashuvi va xarakterini belgilaydi. Masalan, baland tog' cho'qqilarida tuproq qoplami yilning ko'p qismida muzlasa, unda tuproq hosil qilish jarayonlari sekinlashadi. Qurg'oqchil sharoitda tuzlarning eruvchanligi tuproqning yuza qismida ro'y beradi[4].

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz kerakki bugungi kunda iqlim o'zgarishi tabiat va insoniyat uchun eng katta tahdid hisoblanib, bu global ekologik muammo butun sayyora bo'ylab xavf solmoqda. Iqlim o'zgarishi hamma joyda yuz bermoqda. Bugungi kunga kelib yer sharining turli nuqtalarida iqlim o'zgarishining ta'sirlari eriyotgan muzliklardan tortib dengiz sathi, kuchli bo'ronlar, suv toshqinlari, shimoldagi qor va muzliklarning kamayib ketishiga olib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jobborov B.T. Iqlim o'zgarishi va ekologik moslashuv. Darslik. T. 2022 y.
2. Tursunov X.T. Raximova T. U. "Ekologiya" T-2006
Zamonaviy Geografiya; Innovatsion rivojlanishning ilmiy-uslubiy asoslari
xalqaro ilmiy amaliy anjuman materiallari „Urganch, 27-28- oktyabr”
3. Akbarov A.A., Nazaraliyev D.V., Jumaboyeva G. "Iqlimshunoslik" T-
2015

